

Babosi László

„Segítsd a királyt!”

Beszélgetés Csikos Sándor színművésszel Ratkó Józsefről

A Debrecenben élő és a Csokonai Színház színművészeként dolgozó Jászai Mari-díjas Csikos Sándor 1965-ben diplomázott a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Hosszú pályafutása során játszott a Miskolci Nemzeti Színházban, a győri Kisfaludy Színházban, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban – amelyet három évig igazgatott is –, és tagja volt a budapesti Irodalmi Színpadnak. Szerepelt a filmvászonon is, többek közt az 1960-as évek magyar új hullámának egyik emblemikus alkotásában, a Gaál István rendezte *Sodrásban* című filmben. Művészi munkája mellett évtizedek óta foglalkozik a beszédtechnika oktatásával. Fontosabb szerepei: Leonce (Büchner: *Leonce és Léna*), Relling (Ibsen: *A vadkacsa*), Mr. Webb (Wilder: *A mi kis városunk*), Macduff (Shakespeare: *Macbeth*), Csehov- és Szabó Magda-darabok jelentősebb szerepei, Lucifer (Madách Imre: *Az ember tragédiája*) ezt több mint 130-szor játszotta a Várszínházban, Maculano páter (Németh László: *Galilei*), Széchenyi István (Németh László: *Széchenyi*), István, magyar király (Ratkó József: *Segítsd a királyt!*). Utóbbit Nagy András László rendezésében mutatták be 1985 januárjában a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban. Az elkövetkezőkben a *Segítsd a királyt!* című darabról és Ratkó Józsefről őrzött emlékeiről faggatom Csikos Sándort.

– *Kedves Sándor, hogy ismerkedtél meg Ratkó Józseffel?*

– 1981-ben állandó társulatot kapott a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház, és itt dolgozott rendezőként Nagy András László. Én ekkor a debreceni Csokonai Színház tagja voltam. Laci 1984 elején áthívtott Debrecenből, hogy játsszam el a Sarkadi Imre művéből készült *Oszlopos Simeon, avagy: lássuk, uramisten, mire megyünk ketten* című darab főszerepét, aminek márciusban lett volna a bemutatója. Az *Oszlopos Simeon* volt az első stúdiószínházi előadás Nyíregyházán, s híre kerekedett. Szerintem jó rendezés, remek előadás sikeredett belőle, és a kritikák is jól fogadták. Szerettem ezt a munkát, s azt a pezsgő szellemi légkört, amit Nagy András Laci teremtett maga és a darab körül.

Egyébként a színházalapítás Nyíregyházán nagyon nagy tett és felelősség volt. Becsültem a kulturális és a politikai vezetőket, hogy abban a helyzetben saját színházat akartak, s felvállalták az ügyet. Ragaszkodtak a társulathoz, és büszkék voltak arra, hogy nekik önálló színházuk van. Hadd jegyezzem meg, hogy ebben jelentős szerepet játszott Gyúró Imre, az akkori megyei pártbizottság egyik vezetője. 1981 előtt is sokat játszottunk Nyíregyházán, és szerettem az itteni színházat, ami olyan, mint egy kis ékszerdoboz, mindig hálás és lelkes közönséggel.

1983 novemberében Nagy András Laci, Antall István – aki akkor a nyíregyházi rádió szerkesztő-riportereként dolgozott –, Görömbei András, a debreceni egyetemen oktató irodalomtörténész és Ratkó József elindította a *Hangsúly* című hangos irodalmi-kulturális folyóiratot, amelyben hangjáték formájában elkezdtek közölni Jóska Szent István királyunkról szóló *Segítsd a királyt!* című történelmi-lélektani drámáját.

– *A Hangsúly különleges folyóirat volt, mert lapszámaait a Magyar Rádió Nyíregyházi Stúdiója sugározta 1983 és 1987 között minden hónap utolsó vasárnapjának délelőttjén. A lapszámok tartalmát mindig közönség előtt vették fel.*

– Igen. A dráma első részének elhangzása után az István szerepét játszó Szigeti András megbetegedett, és nem tudta vállalni a további munkát. Nagy András Laci megkért, hogy ugorjak be a helyére, olvassam el István szerepét. Szívesen tettem eleget a felkérésnek. Ekkor ismerkedtem meg személyesen Ratkó Jóskaival. Csak egy kézfogásra és néhány szavas beszélgetésre emlékszem, mélyebbre ekkor még nem mentünk. Persze versein keresztül már ismertem őt. Tudtam, hogy kiváló költő, és a kelet-magyarországi régióban nagy híre volt.

– *Én azt hittem, hogy már 1969-ben is találkoztatok, ugyanis 1969-ben Miskolcon mutatták be Darvas József A térképen nem található című darabját, aminek te voltál a főszereplője. A mű apropóját Végh Antal óriási vihart keltett Állóvíz – Jelentés Penészlekről, egy elmaradott faluról című szociográfiája adta, amely a kor egyik legfontosabb folyóiratában, a Valóságban jelent meg. Végh és Ratkó egy nyírbátori író-olvasó találkozó után meglátogatta Penészleket, s Végh az ott tapasztalt borzalmas állapotokat írta meg az Állóvízben, amelyben Ratkót is szerepelteti, sőt írásának végét a penészleki „élmények” hatása alatt született Üzenet című Ratkó-verssel zárja.*

– Ezt nem tudtam, Jóskaival ekkor még nem találkoztam. Csak Végh Antival meg Darvas Jóska bácsival találkoztam személyesen. De jó, hogy szóba hoztad ezt, mert pályafutásom során itt éreztem meg először, hogy az igazán jó színház a valóság elevevébe vág. A színháznak mindig az a dolga, hogy erkölcsi és társadalmi problémákat vizsgáljon, és az igazságról beszéljen, természetesen áttételesen, nem a közvetlen aktuálpolitikai értelemben.

– *A Hangsúlyban végül is ott ragadtál, mert a rádiójáték befejezése után is folyamatosan szerepeltél benne. Hogyan emlékszel vissza a Hangsúlyra?*

– A Váci Mihály Művelődési Központban készültek a hangfelvételek, szép számú közönség előtt, és jeles személyeket hívtak meg a szerkesztők: például Czine Mihály irodalomtörténészt, Kósa Ferenc filmrendezőt, Buda Ferenc költőt, Czakó Gábor író és sokan másokat. Jó emlékeket őrzök ezekről a közönség előtti felvételekről. Ha erről beszélünk, akkor ezt ma már nehezen vagy nem is értik meg a fiatalok. Nem értik meg azt az izgalmas és vibráló szellemi légkört, amelyben éltünk, de nemcsak a

Hangsúlyban, hanem a színházban és másutt is. Ugyanis akkor sokkal fontosabb volt az emberek számára a kultúra, mint a rendszerváltás után vagy manapság. Hogy miért? Mert a diktatúrának mindig nagy szüksége van a kultúrára, mert azon keresztül is pumpálni akarja az agyakba a maga ideológiáját. Viszont ennek ellenpontjaként mindig megjelenik a kritika, az ellenvélemény. A művészeteknek pedig az a dolga, hogy az ellenkező oldalon meneteljen, s átkiabáljon a túloldalra, kimondja az igazságot. Emlékszem, hogy például az ünnepi könyvhetek mindig nagy eseményszámba mentek. Ha nem szóltál az ismerős könyvesboltosnak, akkor nem tudtad megvenni – mert hamar elkapkodták – az új Csoóri Sándor-, Weöres Sándor-, Illyés Gyula- vagy Nagy László-könyveket. Tehát azon költőket, akik sok igazságot fogalmaztak meg életünkről a hatalom ellenében. Ők hatottak az egész magyar társadalomra, mert megtalálták azt a szimbolikus nyelvi formát, amivel ki lehetett mondani a társadalmi problémákat, az igazságot. S ne feledjük: volt idő, amikor Csoórit letiltották, amikor Pilinszky Jánost, a katolikus költőt nem lehetett favorizálni. Kemény kulturális harcokat vívtak az írók és a művészek a politika ellen. Ezek mind nagy szellemi és erkölcsi erőt adtak az olvasóknak, mert az igazságot mondták ki.

– *A Hangsúly felvételeire kik jártak?*

– A törzsközönség főleg nyíregyházi tanárokból, írókból, költőkből, irodalmárokból és fiatalokból állt. Jóska mindig szorgalmazta a fiatal tehetséges költők bemutatását. Teski Tiborra és Magyar Józsefre emlékszem, de lehetőséget kaptak a rendszeres megszólalásra mások is. Előbb a művelődési központ színháztermében voltak a felvételek, később a különteremben. Körülbelül 60-80 ember jöhetett össze egy alkalommal, de lehet, hogy többen. Jóska kezdés előtt mindig elvonult egy üres terembe. „Várjál még, várjál – mondta –, még meg kell írnom a bevezetőt.” Bezárkózott a szobába, s ekkor írta meg az egyes felolvasandó művek elé a bevezető szövegeket. Sokszor interjút is készített a vendégekkel. Akiket nem szeretett, vagy akikkel nem értett egyet, azokat szerette kellemetlen, de nagyon logikus kérdésekkel jól megizzasztani.

Tehát a *Hangsúly* kapcsán találkoztunk, s egyre többet beszélgettünk. Jóska szavajárása az volt, hogy „komám”. Így, komám, úgy komám – mondogatta. A *Hangsúly* felvételei után mindig egy kis közös vacsorára vagy borozgatásra került sor. Jóskával sokat beszélgettünk, s lassan baráti kapcsolat alakult ki köztünk. Közben a *Hangsúly* sikeres folyóirattá nőtte ki magát, Antall Pistáék Pestre is küldözgették hangszalagon a lapszámokat, és többször közölt műsorainkból összeállítást a Magyar Rádió. Ez fontos országos elismerésnek számított.

– *Úgy tudom, hogy amikor a Hangsúlyban először szerepeltél, akkor még nem készült el teljesen a dráma.*

– A maga egészében csak fejben komponálta meg, papíron részleteiben. Később Kisvárdára mentünk az *Oszlopos Simeonnal* ún. tájelőadást tartani, s akkor a ke-

zembe nyomott Nagy András Laci egy jó vastag gépelt anyagot, s azt mondta: „Itt van Ratkó Jóska drámája, olvasd el!” Két előadást adtunk Kisvárdán, s a kettő közötti szünetben egy lélegzetre elolvastam. Nagyon mélyen megérintett. Ilyen szép, ilyen gyönyörűséges nyelven rég nem olvastam kortárs darabot. Kiderült, hogy a színház be fogja mutatni, és nekem szánták István szerepét.

Persze a kulturális vezetéssel nem volt egyszerű dolog elfogadtatni a darabot, mert mikor elolvasták felsőbb szinten, akkor egy kis „kattogást” okozott a fejekben. A dráma problematikája, hogy ilyen mondatok vannak benne, hogy „el vagyunk vágva a múltunktól”. Hogy kik is ezek a bajorok? Csak nem az oroszokra gondol Jóska? A csángó igricen keresztül az erdélyi magyarságra való utalások. Ekler György, a megyei pártbizottság feje behívatta Jóskát: magyarázza meg, mit jelent ez, mit jelent az, még Pestre is felküldték a kéziratot, de végül engedélyezték az előadást. Emlékszem, a rendszerváltás után egyszer találkoztam Eklerrel, s még akkor is azt kérdezte tőlem, hogy valljam be őszintén, mi akkor nem tartottuk-e Jóska darabját politikailag túl merésznek. Tehát 1985-ben félt, hogy kérdőre fogják vonni a darab bemutatása és esetleges ellenzéki tartalma miatt.

– *Igen, mert olyan sorok vannak benne, hogy a nézőben felmerülhet a kérdés: Csak nem a máról is szól ez a darab?*

– Úgy van. Az István udvarában élő bajorok felidézhetik bennünk az „ideiglenesen” hazánkban állomásozó oroszokat. A bajorokra Jóska kitalálta, hogy „bajorosok”. Egyébként Jóska rengeteg szójátékot gyártott. Például „Szarajevó, Szarajevó, szar a jövő.” Tudod, hogy Aczél György mi? „Pártékony állat.”

– *Hogyan készültél a darabra? Gondolom, nem volt könnyű munka ezt a fajsúlyos szerepet megformálni.*

– Sárospatakon egy közönségtalálkozón is megkérdezték ezt tőlem. Elmondtam, hogy most született meg a kisfiam, tehát most éltem át azokat a nagyon izgalmas, szép és nehéz perceket, amelyeket ilyen alkalommal átél az ember. És elképzeltem azt a borzasztó helyzetet, amit Jóska és István király is átélt, amikor mindez fordítva történik meg, amikor meghal a kisfiad. Mert az a világ rendje, hogy a fiú temesse el az apját, nem pedig fordítva. Jóska ekkor azt mondta nekem: „Nem is gondoltam volna, hogy ez az előadás neked napokat vesz el az életedből. Hogy ez a szerep ilyen súlyú dolog.” Hát azt nem tudom, hogy napokat vesz-e el az életemből, de hogy lelkileg és fizikálisan megviselte az embert, az biztos. A *Segítsd a királyt!* előadásain külön öltözőt kaptam, így alkalmam nyílt maximális koncentrációval ráhangolódni a szerepre. Persze hozzá is olvastam a darabhoz. Részletesen utánanéztam a kornak, István életének, olvastam a fiához, Imre herceghez írt *Intelmeit*, a krónikáinkat és a történelmi szakkönyveket, például Györffy György nagymonográfiáját, de ezek valójában nem segítettek sokat. Mert az a feltárt tényekből megírt történelem, ez meg itt egy mély érzelmekkel teli emberi dráma.

Akkor annyira mellette állt mindenki, az egész színház, a műszakiaktól kezdve a színészekig. Teljes odaadással próbáltunk. Szép munka volt, és pályafutásom egyik legjobb korszakát éltem. Imádom a magyar költészetet, különösen a nyelvújítás előtti régi magyarság költészetét. Károli Gáspár, Bornemissza Péter, Pázmány Péter korának költészetét. Ők csodálatos nyelven írtak, és Jóska drámájának segítségével ezt a nyelvet beszélhettem, s ez nekem örömet szerzett. A próbák izgalmasak voltak. Jóska rendszeresen eljött, és mindig beleszólt vagy véleményezte a munkánkat. Fejből tudta az egész drámát, ami több ezer sor. Ha a színész nem mondta pontosan a szöveget, akkor mindig kijavította. Nemcsak a leírt, hanem a színész által mondott szavaira is kényes volt. Nem mindegy ugyanis, hogy „és” vagy „s” van a szövegben. Egy idő után mondtuk neki, hogy „Jóska, inkább ne vegyél részt a küszködésünkben. Te már egyszer átélted az alkotás folyamatát, megküszködöttél vele, nekünk viszont ezt most kell megszűlni, ami hasonló küszködés, mint a megírás. Most kell átélni, megtalálni a szerep értelmét, hogy miről szól egy-egy jelenet, egy-egy mondat. Majd ha elkészültünk, akkor nézd meg!” Így sikerült lebeszelnünk arról, hogy bejárjon a próbákra.

Nagy András Lacival úgy éreztük, hogy néhány helyen a drámában dramaturgiai hiányok vannak. Noszogattuk Jóska-t, hogy egy bizonyos jelenetbe még írni kellene valamit, de nem tudta megírni, annak ellenére, hogy megígérte. „Nem szóltak a hangok” – mondta. Ez engem nagyon érdekelt, az alkotás mikéntje. Mostanában Madách Imrével foglalkozom. Sokan mondják, hogy Madách – ugyanúgy, mint később Jóska – könyvdrámát írt. Ez szerintem egyáltalán nem igaz, mert Madách mindent megtervezett képzelete belső színpadán. Ezt bizonyítják színpadi utasításai is. A *Segítsd a királyt!* sem könyvdráma, hiszen mi sikeresen bebizonyítottuk az ellenkezőjét. Az persze igaz, hogy nem egyszerű feladat megrendezni és eljátszani.

Érdekességként említem meg, hogy a rádiójátékban a Püspök szerepét debreceni színésztársam, Gerbár Tibor játszotta, de a későbbi színházi előadást már nem vállalta, mert nem tudta jól megtanulni a szövegeket – ahogy Jóska mondta, „kirostálta a szavakat”. Így lett Bárány Frigyes a Püspök.

Jóskával való együttléteink, borozgatásaink során sokat beszélgettünk Istvánról. Hogy milyen kegyetlen áron érte el hatalmának megszilárdítását és a korabeli európai feudális rendszerbe való beillesztésünket. Levágott kezek és kivágott nyelvek. Ez iszonyú dolog lehetett. De minden esendőségével együtt ezt kellett tennie. Jóska sokat mesélt elhunyt kisfiáról, Attiláról is. Amikor megszületett a kisfiam, Sanyika, és Jóska meglátogatott minket Csöppel, a feleségével, azt mondta nekünk, utalva a régi pogány szokásra, hogy tartsátok a Nap felé az újszülöttet.

– *A közönség hogy fogadta a darabot?*

– Óriási érdeklődés és várakozás előzte meg, valamint nagy befogadási készség.

Elképesztő siker lett. Örök magamban jelentős színházi pillanatok. Főiskolás koromban a *Madách Színház*ban stazisztáltam, és színészóriásokkal lehettem egy színpadon, például Pécsi Sándorral, Tolnay Klárral, Kiss Manyival, Gábor Miklóssal. Mi, fiatalok figyeltük őket, és tanultunk tőlük. Nekem Gábor Miklós volt a kedvencem és a példaképem. Ő sokat dolgozott és küszködött egy-egy szerep megformálásával, kimunkálásával. Kiváló színésznek tartottam. Amikor 1967-ben a Madách bemutatta Edward Albee *Nem féliünk a farkastól* című darabját, Gábor Miklós játszotta George szerepét, Marthát, a feleségét pedig Tolnay Klári. Az utolsó jelenetben George elmeséli, hogy megölte a képzeletbeli gyerekeit. Martha szemrehányást tesz neki: „Nem kellett volna ... megölnöd őt”¹, és a színházteremben megállt a kés a levegőben, olyan feszültséggel teli súlyos csönd lett. Én ugyanezt a csöndet éreztem a *Segítsd a királyt!* című drámában is. Amikor az utolsó hosszú monológot, az úgynevezett *Záró imát* mondtam: „Lenni nem kezdett s végzetlen Úr...”, akkor úgy éreztem, hogy az idegeket, a nézők idegkötegeit tartom a kezemben. Ilyet ritkán él meg az ember a színpadon. Ezt most a legőszintebben mondom, nem azért, mert az idő kissé mindig megszépíti a múltat. Életem egyik legnagyobb ajándéka volt István király szerepe. A magyarságról, történelmünkről vallott saját gondolataimat, érzéseimet tudtam elmondani István, tehát Jóska szavai által.

A premierre eljött Szervátiusz Tibor szobrászművész, Kósa Ferenc, Kunszabó Ferenc író, Czine Mihály irodalomtörténész, Pálffy G. István – akkor még – újságíró, Márkus Béla irodalomtörténész, Kalász Márton költő, a magyar értelmiség igen jeles képviselői. A *Segítsd a királyt!* nem hétköznapi darab volt, amit egyszer megnéz az ember, és utána elfelejt. Aki látta, abban örökre nyomot hagyott, és az embereket gondolkozásra készítette. Persze, mert sok jelenre utaló áthallásos dolgot is megfogalmazott benne Jóska. Az előadások után a nézők közül sokan megállítottak az utcán, s még ma is van, aki úgy kezdi, ha találkozunk, hogy amikor az Istvánt játszottad... Szóval maradandó élményben részesült mindenki, aki részt vett a mű színre vitelében. Több mint negyvenszer játszottuk el szerte az országban: Tatán, Visegrádon, Zsámbékon, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Debrecenben és Karcagon – mert én karcagi vagyok –, s mindenütt telt ház fogadott minket, és megérdemelt sikert arattunk az előadással. Felvittük Budapestre a Thália Színházba, ott is sok vezető értelmiségi látta: többek közt Csoóri Sándor, Pozsgay Imre, Berecz János, Timkó Imre görög katolikus püspök. Utóbbival az előadás után jót beszélgettünk a darabról.

– *Ha ennyire sikeres volt a darab, amely 1985-ben elnyerte az év legjobb drámájának járó Szép Ernő-díjat is, akkor utána szerinted miért nem fedezték fel gyakrabban a rendezők? 1987-ben a Jurta Színház ugyan bemutatta, de 1990 után*

¹ Elbert János fordítása.

csak ti újítottátok fel néhány előadás erejéig Nyíregyházán, illetve a kassai Thália Színház, amely viszont több éven keresztül tartotta műsorán: előadták a Felvidék és Magyarország számos településén.

– Erről sokat beszélgettünk és gondolkoztunk Nagy András Lacival és másokkal. Nem tudom, nem tudjuk a választ. Az biztos, hogy az 1987-es jurta színházbeli bemutatás végül is ártott a darabnak. De erről nem mi tehattünk és nem Jóska, hanem a Jurta későbbi botrányos korszaka, amihez nekünk semmi közünk nem volt. Viszont 1990 után, amikor már Ablonczy László igazgatta a Nemzeti Színházat, aki pedig szerette, nagyra tartotta Jóskát és a drámáját, akkor sem mutatták be még a Nemzetiben sem. Nem tudom, hogy mi lehet ennek az oka. Talán az is, hogy ez nem könnyű dráma, nagy koncentrációt és kemény munkát igényel a színpadra állítása.

– *Milyen emlékeket őrzöl a jurta színházbeli előadásról?*

– 1987 tavaszán kiderült, hogy a nemrég megnyílt budapesti színház, a Jurta bemutatja Jóska drámáját új rendezésben és szereposztásban. Szóba jött, hogy Sinkovits Imre játszáná Istvánt. Ennek megörültem, mert kíváncsi lettem volna, hogy egy ilyen nagy színész miként oldja meg ezt az embert próbáló nehéz feladatot. De Sinkovits végül – nem tudom miért – nem vállalta. Utána Bánffy Györgyre gondoltak, ő viszont megrettent a szereptől, és nem fogadta el a felkínált lehetőséget. Épp otthon, Karcagon vendégeskedtem édesanyámnál, és egyszer csak Jóska zörget az ajtónkon. „Komám, el kellene játszani a Jurtában Istvánt” – mondja. Meglepődtem a felkérésen. Nem akartam elvállalni, mert annyira belém égett a nyíregyházi előadás minden pillanata: az, hogy ez ott egy ügy volt, amit mindenki felvállalt, hogy ott egy nagyszerű alkotóközösség alakult ki, aztán a rendszeres beszélgetések Jóskával... Szóval ezt a kegyelmi állapotot nem lehetett újra megismételni. De Jóska tovább győzködött, és végül beadtam a derekam. Holl István rendezte a darabot, aki a nyíregyházi előadáson az óbéli Öreget alakította. Szervátiusz Tibor tervezte a díszletet. 1987 júniusában tartottuk a bemutatót. Két hatalmas faragott fából készítették egy keresztet, amit koporsóként is lehetett használni. Mi székely ruhában játszottunk. Meg kell mondanom, hogy nekem a Jurta nem teremtette meg az alkalmas közeget a játékra. A kollégáknál nem éreztem azt, mint Nyíregyházán, hogy ez az előadás egy nagy közös ügy volna. Bodor Tibor bejött a színpadra, ő játszotta a Püspököt, de érezted, hogy valójában nem jött be, nincs ott lélekben. A darabban szereplő színészek jelentős részének ez csak egy szerep volt, amit ha lejátszott, felvette a gázsit, és ment. Ez a lényege.

– *A kritikák se fogadták olyan lelkesen, mint két évvel azelőtt. Persze ez törvényszerű is, mert azt a sikert nem lehet újra megismételni.*

– Igen. A premierre persze eljöttek a kollégák és mások, gratuláltak, de aztán éreztem, hogy szép lassan leeresztett a lufi.

– *Ratkónak tetszett a bemutató?*

– Igazából nem tudom. Borozgattunk utána, de nem emlékszem különösebb kritikái megjegyzésére, ami nyomott hagyott volna bennem. Jóska nem járt be a színházba, mint Nyíregyházán. Nekem ráadásul minden egyes előadásra fel kellett rohannom Nyíregyházáról Pestre, ami akkor még jóval nehezebb ment, mint manapság.

– *A pápalátogatáskor, 1991 augusztusában a nyíregyházi szabadtéri színpadon néhány előadás erejéig felújítottatok a drámát az eredeti rendezésben és szereposztásban.*

– Igen, de sajnos a közönség nem érdeklődött a darab iránt, pedig jók voltak az előadások.

– *Nagy András László szerint a korábbiakkal összevetve művészileg ezek voltak a legjobbak, a legkiérleltebbek. Szerinted miért nem jött a közönség?*

– Arra gondoltam, hogy furcsa módon, de nem volt aktuális. Kimentek az oroszok, pillanatnyilag nem volt idegen hatalom és ideológia fölöttünk. 1985-ben a *Segítsd a királyt!* nagyot robbant. Tudta mindenki, hogy miről szól a darab. A közönség vette a kódolt jelbeszédet. 1991-ben erről már nyíltan lehetett beszélni. Azt hittük, hogy II. János Pál látogatása során kialakult várakozó hangulat is ráirányítja majd az előadásokra a figyelmet, de sajnos nem így történt. Viszont ma a darab megint borzasztóan aktuális, és érdemes lenne újra bemutatni.

– *Ratkó a Segítsd a királyt! óriási sikerétől inspirálva újabb színpadi művek írásába kezdett. Hozzáfogott a Bethlen Gáborról szóló új történelmi drámájához, de előbb lefordította Szophoklész Antigonéját. Attól tartva, hogy a mai kor értékvesztett embere megkérdőjelezheti Antigoné igazságát, Kreón címmel megírta az Antigoné előzményét – erősítve benne a Kreónról kialakított negatív, zsarnoki képet.*

– Jóska azt mondta, hogy őt a hatalom természete érdekli. „A hatalom elember-teleníti az embert, s ez nem az ember, hanem a hatalom természetéből következik” – írta és nyilatkozta sokszor. Az *Antigonéval* azért kezdett el foglalkozni, mert őt valójában Kreón személye érdekelt. Ki ez a Kreón? Milyen ember ez a Kreón? De végül is szerintem nem írta meg úgy, ahogy akarta. Biztosan rájött arra, hogy nem teljesen úgy van a hatalom természetrajza, az ember és a hatalom viszonya, ahogyan gondolta. Van egy kínai mondás, miszerint ha meg akarod ismerni a barátod, adj hatalmat neki. És ott vannak a Shakespeare-drámák, amelyek pontosan megmutatják, hogy mit tesz a hatalom az emberrel, vagy inkább megfordítva: mit tesz az ember akkor, ha hatalmat kap. Szerintem az *Antigoné* a világ legtökéletesebb drámája, úgy írta meg Szophoklész, hogy egy felesleges szó sincsen benne. Feszés, tömör, semmit se lehet hozzátenni vagy elvenni belőle. A görögök, amikor leültek az epidauroszi színház kőszékeire, pontosan tudták, hogy mi történik majd az előadás során, mert ismerték a saját mitológiájukat. A lényeg a megfo-

galmazás mivessége volt, a kidolgozottság. Mi ezt ma már nem tudjuk, ugyanis nincs bennünk az antik görög mitológia. Jóska fordítását nagyon szeretem. Kósa Feri és Szécsi Margit is azt mondta róla – összehasonlítva a korábbi fordításokkal –, hogy ez a legjobb magyar fordítás. Megjegyzem, hogy Kósa Feri amellett, hogy Jóskának középiskolás kora óta jó barátja volt, egyfajta kontrolljaként is működött, akinek igencsak adott a véleményére.

– *Ratkó életében az Antigone és a Kreon nem került színpadra és nyomdafestéket sem látott. 1993 májusában az Antigone rendezésében előadták a nyíregyházi Kossuth Lajos Evangélikus Gimnázium dísztermében nyíregyházi színészkolégáid.*

– Ezt tisztelgésnek szántam Jóska emléke előtt. Jóska ebben a középiskolában érettségizett 1956-ban, és elmondása szerint szeretett oda járni. Bánszki István igazgató úr támogatta, hogy ott mutassuk be a darabot. A Ruszt József-féle modern beavató színház szellemében rendeztem meg, tehát nem voltak díszletek, és jelképes jelmezeket használtunk. Roppant szerény anyagi körülmények között létrehozott előadás volt, amit a megye több településén is bemutattunk: Mátészalkán, Fehérgyarmaton, Nagykállóban. A közönség mindenütt jól fogadta.

– *A Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről szóló, készülő drámájáról beszélgettek?*

– Sokat beszélt róla, de nem adatott meg neki, hogy megmutassa nekünk, milyennek képzelte el. Megint az ideológia, a hatalom, az erkölcs és a politika viszonyát akarta vizsgálni, ugyanúgy, mint a korábbi színpadi műveiben. Azt mondta, hogy Bethlen Gábor és Pázmány Péter idejében a politikát és az ideológiát nem keverték össze. Szerinte az a kor az erkölcsös hatalom kora volt. 1989-ben az évad vége felé – talán májusban – szólt Jóska, hogy beszélt Kósa Ferivel, elmondta neki a Bethlen-dráma vázlatát, de szeretne velem is beszélni. Beültünk a klubba, elővett egy halom jegyzetet, és sorba rakta a dráma vázlata szerint. „Na figyelj, itt van ez a jelenet” – és felolvasott belőle annyit, amennyi meg volt írva. Az egyik jelenetre Kósa Feri azt mondta, hogy ebben szerinte ne legyen drámai feszültség, hanem inkább a jelenetek között legyen ütközés, az adja majd a feszültséget. Mondom neki, hogy „Jóska, hát nem tudom, de ez valami filmes dramaturgia, itt viszont színházról van szó.” „És akkor itt van Bethlen meg Pázmány – folytatta. Az a baj, hogy ez a két ember az életben sohasem találkozott egymással.” „Hát akkor találkozzanak!” – mondom. „De hát az hogy lehet?” – kérdezte Jóska. „Az a történelem, ez pedig a művészet” – feleltem. „Összehozzam a nagyváradi vár pincéjében őket?” – kérdezte. „Hozd őket össze, ez egy drámai helyzet” – válaszoltam. Vagy két hét múlva megüzent, hogy menjek én is meg Kósa Öcsi is a fenébe, majd ő írja a darabot magától.

– *A dráma kéziratos műhelyforgácsai között egyébként van egy olyan töredék,*

amelyben Bethlen és Pázmány beszélget egymással, és a dráma szinopszisa is tartalmazza találkozásukat. Ez 2004-ben a Partium folyóirat Ratkó emlékszámában meg is jelent.

– Akkor úgy látszik, hogy mégis elgondolkodott rajta. Sajnos, ez volt az utolsó találkozásunk, mert én elmentem a nyári szünetre, s amikor visszajöttem szeptember elején, felhívott Kósa Feri, hogy Jóskával nagy baj van, nagyon beteg. A debreceni klinikán fekszik, lehet, hogy felviszik Budapestre, de még nincs szállítható állapotban. Meglepődtem, mert amikor utoljára találkoztunk, nem látszott rajta semmi. Csöpp mondta, hogy hirtelen omlott össze. Augusztusban bekerült a nyíregyházi kórházba, de kiszökdösött, meg nem tartotta be az orvosi utasításokat. Aztán szeptemberben a klinikára vitték be, s ott halt meg szegény 13-án. A temetésén a drámából az István imáját szavaltam el.

Jóska emberi és költői hitvallása az volt, hogy a magyar költőnek bele kell szólni a magyar sorsba. Fontos a nemzeti elkötelezettség. Sajnos ma nem erről szól a világ. Nagyon érdekes, hogy a költők hogyan látják a világot, és mit képesek előre megérezni. 1985-ben mutatták be Elem Klimov orosz filmrendező *Jöjj és lásd!* című nagyszerű filmjét, amely a második világháború borzalmait mutatja be egy gyerek szemével. Talán ez volt az első olyan szovjet háborús film, amelyben nem az oroszok győztek a németek felett. Kósa Feri elhozta Klimovot Nyíregyházára, aki egy magas, vékony, arisztokrata tartású férfi volt, s egyáltalán nem a szovjet szocialista embertípust jelenítette meg. Tokajban szerveztek egy kis borozgatást a tiszteletére, amiről Jóska hozott haza a kék Zsigulijával. Beszélgetés közben azt mondta Jóska, hogy „Komám, ez a rendszer pár éven belül megbukik! Ideológiailag már rég megbukott, az értelmiség már kezd mocorogni, meg kell várni, míg gazdaságilag is megbukik, s akkor vége van pár éven belül. Nézd meg ezt a Klimovot.” Én ellenkeztem, mert olyan felfoghatatlannak és elképzelhetetlennek tűnt az egész, de Jóska csak erősködött, hogy higgyem el neki, négy-öt éven belül megbukik a rendszer. Utólag gondolkoztam el azon, hogy a költőknek biztosan van valami különleges képességük arra, hogy mindig a lényegre lássák meg.